

ÎNTÂLNIRILE VOLUNTARE ȘI INVOLUNTARE ALE LUI SORIN TITEL

THE VOLUNTARY AND INVOLUNTARY MEETINGS OF SORIN TITEL

Daniel VIGHI

Universitatea de Vest din Timișoara

Facultatea de Litere

Abstract

The study analyzes the way in which the proseman Sorin Titel discovers several of the modern times truths – the irony, the relativism and the refuse of the ideological reductionism. The idea that became ideology bears within the pretension of exhausting the world through an equivocationless explanation. The death, the history's finality, the irrational 'reason' of everything that is a being, acquires fatal univocal explanations in the modern ideologies. The world is as such because the idea that explains it and describes it is beyond questions. It is the final answer that transforms life into a predictable desert, lacking the deeply humane essence of the unknown. It is these ideas that Sorin Titel arrives at while reading Anton Pavlovici Cehov. From this writer, he involuntarily arrives at the present-day heritage of the prose Life and destiny of the great Soviet proseman Vassil Grossman and of the great postmodern American philosopher Richard Rorty. If Titel's meeting with Cehov had been a voluntary long desired one, the other one with the two authors was one that came up involuntarily throughout reading as these ones enter the Romanian intellectual life after the death of the writer.

Keywords: *Postmodernism, ideological reductionism, totalitarianism, irony, postideological relativism*

Cuvinte cheie: *postmodernism, reduktionism ideologic, totlitarism, ironie, relativism postideologic*

Sorin Titel, al doilea mare scriitor din vestul românesc după Ioan Slavici, s-a întâlnit cu Anton Pavlovici Cehov după o perioadă în care nu l-a intuit profund pe marele autor al *Livezii de vișini* și al nemuritoarei vieți din *Stepa*. I-a fost mai la îndemână Hermann Melville și superba epopee a balenei albe, nemurită sub numele *Moby Dick*. O și mărturisește în paginile de critică din volumul *În căutarea lui Cehov* [1]. În paginile dedicate lui Cehov, Sorin Titel pendulează analitic între două paradigme: pe de o parte existența și problematica ei, de cealaltă lectură care este una „hotărâtoare” atunci când modifică destinul cultural al cititorului-scriitor. Întâlnirea cu greii literaturii universale este una care dobândește, în viziunea lui Titel, anvergura inițierilor din marile secte pitagoreice, ca să dau un exemplu drag esotericului Sadoveanu, și cu totul necunoscut autorului bănățean. Marele învățător, zeul pământean Pitagora, este în cazul acesta figurat de întâlnirea prin lectură cu capodopera. Sorin Titel ne dă asigurări ferme că marile cărți, „ne marchează definitiv. Trăim și scriem sub steaua lor.” Zguduirea iluminatoare a lecturii capodoperei are dimensiuni istoric-existențiale și prilejuiește autorului exerciții contrafactice de felul celor pe care le exersam în tinerețe prin

jocuri epice science-fiction. Ne provocam în studenție unii pe alții cu situații conflictual-epice de felul: ar mai fi fost al doilea război mondial dacă, folosindu-ne de mașina timpului, am putea împiedica părinții lui Hitler să-l conceapă? Întrebări de scriitor, mai degrabă decât de hermeneut datat cu temeuri axiomatice și exerciții argumentative solide. La fel procedează Sorin Titel cu impactul existențial al marilor lecturi din marii scriitori: „E greu de spus”, declară provocativ-contrafactual autorul *Clipei celei repezi* „cum am fi fost dacă la un moment dat o anumită carte nu ar fi pus sub semnul întrebării tot ceea ce am crezut noi că știam despre literatură” [2]. Este aici prezentă o intuiție obligatoriu de subliniat: o carte mare pune sub semnul întrebării „tot ceea ce am crezut noi că știam despre literatură” [3]. Observație plină de bunul simț caracteristic adevăraților creatori care au, față de noi cei mulți, capacitatea de a scruta simplu, simplitatea vieții. A literaturii și a culturii. Întâlnirea nesofisticată cu marea cultură este expresia unui har pedagogic care se dă puținilor dintre noi. Cei mai mulți complicăm relația din neputința de a o vedea esențial, adică simplu. Revin și spun că, în viziunea lui Sorin Titel, întâlnirea cu marea operă, prin ceea ce el numește lectură „hotărâtoare”, pune sub semnul întrebării tot ceea ce credeam că „știm despre literatură”. Este aceasta una dintre definițiile fericite ale înțelepciunii socratice a anticului adagiu: ceea ce știu este neștiința mea. Un asemenea gând smerit ne ferește de semidoctism și ne păstrează pe cărarea cunoașterii. Lectura este experiență revelatoare, cum o numește criticul Virgil Podoabă, o descoperirea esențială, nu a vieții, ci a adâncimilor culturii care devin, prin chiar profunzimea lor, parte componentă a existenței. La început, între criticul Titel și prozatorul Cehov a fost neaderența lecturii, nepriceperea, lipsa de destoinicie în a putea revela și înțelege Marele Sens al cehovianismului. Ni se spune asta direct și la îndemână, simplu adică, într-un „film” al receptării: „dacă încerc să reconstitui filmul lecturilor mele din Cehov, descopăr că nu mi-a plăcut la început. Mi-a produs o imensă plictiseală, mi s-a părut cenușiu, plat, monoton. Prima mea lectură din Cehov a fost teribil de mediocră, de o totală neaderență. N-am priceput nimic din marele scriitor” [4]. Mai apoi Sensul se impune asemenea unei revelații, un fel de Vale a Damascului în care totul se arată peste tot ca într-o viziune a omniscienței paradisiace, asemenea aceleia pe care o avusese Plotin în *Eneade*. Acolo, în lectura iluminatoare, totul este peste tot într-o egală așezare față de centru, de margine, de divinitate, de cele mici și de cele înalte. Iluminarea cvasimistică a profunzimilor cehoviene este povestită cu harul prozatorului: „Era o duminică de vară, la fel de plicticoasă — după părerea mea de atunci — ca o povestire de Cehov și eu îmi omoram timpul într-o bibliotecă volantă din parcul Herăstrău, intrasem pînă la gît în banalitatea și cenușii acelei duminici, sufeream de singurătate (aveam douăzeci de ani) și de plictiseală, și Cehov nu părea să fie nici pe departe un remediu, (îl citeam, în schimb, pe Steinbeck, pe Remarque și patetismul lor, romanțiosul cîntec închinat de ei prieteniei, solidarității umane — făcînd să dispară atît de cumplita solitudine — îmi umplea ochii de lacrimi.)” [5].

În atari condiții neprielnice se arată lumea cehoviană despre care scriitorul vorbește dintr-o perspectivă subiectivă a lumii și a raporturilor ei cu literatura. Am denumit acest unghi al abordării creației prozastice titeliene în Dicționarul scriitorilor din Banat ca fiind unul de natură a-culturală. Spuneam acolo că «în proza titeliană, sentimentul există atîta vreme cît omul are “slăbiciunea” de a gândi, atîta vreme cît este mai ales o ființă culturală, în timp ce omul celălalt, cel concret, al “instinctualității vitale”, fiind dincolo de asemenea “slăbiciuni”, nu este (mai ales) o ființă sentimentală. Adică slabă. Insul care își castrează pornirile sufletești cu bisturiul lucidității se îndeletnicește cu meditația, este bolnav; complicația sa sufletească se alătură precarității biologice, în timp ce insul celălalt, cel integrat ritmurilor vitale ale

existenței, este sănătos și nesimțitor. Ciclul romanelor lui Sorin Titel povestește nostalgia după starea de a fi a omului “normal”, omul “instinctualității vitale”»[6].

Este de adăugat aici că mare parte din tot acest eșafodaj ideatic al a-culturalității – înțeles ca aspirație spre viața ca viață în sens cehovian, viața ca stare de ființare și mai puțin ca stare culturală – este un pariu á la Anton Pavlovici, provenit dintr-un fond existențial slav. Sorin Titel este unul dintre puținii scriitori români care și-a impus programatic să nu aibe de-a face cu „marile idei” și cu „filozofia” în proza sa. Acest lucru a născut la momentul apariției ultimului roman din tetralogia sa (*Femeie, iată fiul tău*) rețineri din partea unor recenzenți tocmai datorită faptului că Titel cade aici, s-a spus, în păcatul tezismului de care se ferise. Este vorba de cunoscuta dispută dintre mamă și Jean Paul Sartre în care cea dintâi își apără lumea ei, cu grijile și durerile creșterii fiului, asemenea Mamei Îndurerate, față de „tumultul social-politic” al filozofiei lui Sartre. Mircea Iorgulescu i-a reproșat atunci exact ceea ce scriitorul a evitat să spună: Titel se apără tezist de teze. Reproșul are în vedere tocmai ceea ce scriitorul dobândise în biblioteca volantă din parcul Herăstrău într-o după amiază plicticoasă de duminică: cehovianismul ca vocație a simplității. Din Cehov se pot desprinde reflecții de profunzime ale controverselor din postmodernitate. Se poate spune, pe bună dreptate, că modernitatea a „norocit” umanitatea cu două războaie mondiale devastatoare, cu o serie de revoluții nemiloase susținute de ideologii fanatice, lipsite de ceea ce literatura poate face și nu reușește filozofia: să se mențină aproape de om. Este mai mult decât evident acum, după ce putem trage linia și analiza ce am trăit în toată vremea modernității romantice și postromantice, faptul că marile greșeli ale modernității s-au născut mai degrabă din trufia ideilor reduționiste și simplificatoare ale ideologiei, decât din modestia omenească a creației artistice. Cele dintâi, ideologiile adică, se nasc din filozofie[7]. Există pe alocuri o insuportabilă ușurăta a rezolvărilor omenești prin (adesea) iluzoria noblețe a meditației filozofice. Capcana se datorează reduționismului. Ideea devenită ideologie are pretenția că epuizează lumea printr-o explicație lipsită de echivoc. Totalitarismul – de care se desparte prin omenescul creației Sorin Titel pe urmele lui Cehov – tocmai asta pretinde, că explică fără echivoc ambiguitatea mântuitoare artistic a existenței. Moartea, finalitatea istoriei, „rațiunea” irațională a tot ceea ce ființează, dobândesc fatale explicații univoce în ideologiile moderne. Lumea este așa pentru că ideea care o explică și o descrie este dincolo de întrebări. Este răspunsul de pe urmă care transformă viața într-un deșert previzibil, lipsit de esența adânc omenească a neștiutului. Creația artistică smerită, așa cum o găsim în orizontul uman cehovian sau titelian, este mântuitoare ca muzica. Ca marea pictură. Este un adânc care se deschide spre adâncurile fundamentelor vieții. A cosmosului. A creației: fie ea aceea a devenirilor darwiniste, fie creaționiste și metafizice. Ideile acestea le regăsim în postmodernitatea filozofiei lui Richard Rorty care și-a găsit drum spre normalitatea postideologică prin relativism și ironism, dar și prin refuzul a ceea ce Gianni Vattimo numește nucleul dur al dictaturilor și acceptarea, ca terapie, a credinței moale din democrație: „Postmodern liberalism, like classical liberalism, accepts the pluralism of different ways of life. However, unlimited toleration for all individual plans and life goals is by no means characteristic of this kind of liberalism. It supports instead the rule of law, and almost every democratic country is marked by a certain moral vision, to which one may remain faithful while at the same time obeying the law. The word ‘liberal’ also recalls the fact that cultural and social pluralism can flourish only on condition that, in a given society, there should exist certain common norms and principles adumbrating a definite moral as well as political consensus, which permits variations without threatening the continuance of the liberal

democratic social order. Liberals are not compelled to tolerate all those behaviours that do *not* violate principles of law” [8].

E vremea să relativizăm, e vremea după atâta nefericire să ironizăm pe cei care au întotdeauna dreptate, pe cei care cred că au răspunsuri univoce la întrebările vieții. Așa cum spune Andrzej Szahaj urmând filozofia rorty-iană, postmodernitatea acceptă „the pluralism of different ways of life”. E destul atât! Omenirea modernă a suferit pentru că a uitat smerenia socratică a neștiinței știutoare: ceea ce știu cu siguranță este ceea ce nu știu, a spus înțeleptul antic și nimeni în lumea modernă nu l-a mai urmat în smerenia lui pentru că am priceput prea puțin din ceea ce spusese Învățătorul atenian despre neștiința știutoare ca izvor al lui „the pluralism of different ways of life”. Până mai ieri toți aveam răspunsurile gata pregătite. Știam totul despre tot. Am castrat lumea prin certitudinile noastre. Titel a descoperit salvarea în antifilozofismul rorty-an postmodern al anilor din urmă la care a ajuns pe căi cehoviene. Mai trebuie adăugat aici întâlnirea celor trei (Cehov, Sorin Titel, Richard Rorty) cu Vasilij Grossman, autorul unui roman de anvergură tolstoiană cu titlul asemenea tolstoian: *Viață și destin*. Romanul a fost arestat de KGB-ul din epoca stalinistă și a apărut în Occident după moartea autorului fiind socotit o capodoperă în tradiția mării proze rusești. Acțiunea cărții se întâmplă în perioada celui de-al doilea război mondial. Printre protagoniștii romanului sunt și câțiva fizicieni, scutiți de represaliile poliției politice deoarece Stalin avea nevoie de ei pentru cercetări în vederea construcției bombei atomice. Una dintre dezbaterile acestor savanți în laboratoarele lor are ca temă Cehov și rădăcina răului totalitar într-o viziune care converge cu aceea a scriitorului român Sorin Titel și a antifilozofului american postmodern Richard Rorty. Translația merge însă chiar mai departe: pentru toți răul se naște din reduționismul ideologic. Din perspectiva asta până și individualismul poate fi nociv, dacă devine așa ceva: adică reduționism ideologic.

Reproduc din nevoi de ilustrare convingătoare un fragment mai mare din discuția eroilor lui Grossman, pilduitor pentru modul în care va ajunge să gândească și Sorin Titel după revelația cehoviană din parcul Herăstrău, într-o duminică după masă plicticoasă ca viața însăși. Acea pe care o disprețuiește ideologul de partid și filozoful de serviciu:

„Sînt convins că între realismul socialist și decadentism (citește individualism, n.n.) nu există o prăpastie. Unii s-au tot întrebat: ce este realismul socialist? Păi, este o oglinjoară care la întrebarea partidului și guvernului: «Cine-n lume-i mai frumoasă, mai dalbă și drăgăstoasă?» ea răspunde: «Tu, tu partid, guvern și stat sînteți mai roșiori și mai fermecători!». Iar decadentii la întrebarea asta răspund: «Eu, eu, eu, decadentul, sînt cel mai fermecător și mai roșior!» Așa că nu e cine știe ce diferență” [9].

Ceea ce respinge Grossman pe urmele lui Cehov este chiar ideologicul ca sursă a răului modern în numele unei lumi care se închină postmodern la normele corecte politic ale democrației, adică a ideologiei salvării din ideologic. Lucrurile sunt spuse răsplat și se potrivesc de minune și concepției artistice care stă la fundamentele prozei lui Sorin Titel:

„...Cehov a ridicat pe umerii săi democrația rusă care nu se înfiripase încă. Călea lui este călea libertății ruse. Numai că noi am pornit pe un alt drum. Ia încercați să-i cuprindeți pe toți eroii lui. Poate că numai Balzac a mai introdus în conștiința socială asemenea mase enorme de oameni. Dar nici el nu se compară! Ia gândiți-vă: doctori, ingineri, avocați, profesori, moșieri, prăvăliași, fabricanți, guvernante, lachei, studenți, funcționari de toate clasele, toptangii, conductori, peșitoare, țircovnici, arhierei, țărani, muncitori, cizmari, femeile modele pentru

artiști, grădinari, zoologi, patroni de hanuri, vânători, prostituate, pescari, locotenenți, majuri, pictori, bucătărese, scriitori, servitori, călugărițe, soldați, moașe, ocași din Sahalin...

- Ajunge, ajunge, începu a striga Sokolov.

- Ajunge? îl întrerupse Madiarov întrebând cu o comică amenințare. Nu, nu ajunge! Cehov a introdus în conștiința noastră întreaga imensitate a Rusiei, toate clasele, stările, vârstele ei... Ba și mai mult! El a introdus aceste milioane ca democrat, înțelegi, sîntem înainte de toate oameni, înțelegi dumneata, ca democrat rus! A spus-o în Rusia, într-un fel ca nimeni altul pînă la el, nici măcar Tolstoi nu a făcut-o: noi toți sîntem înainte de toate oameni, înțelegeți, sîntem oameni, oameni, oameni! A spus-o în Rusia ca nimeni altul pînă la el. El a zis: cel mai important lucru este că oamenii sînt oameni și abia după aceea sînt arhierii, ruși, prăvăliași, tătari, muncitori”[10].

Nu altceva a crezut și a mărturisit epic Sorin Titel în tetralogia sa, într-o întâlnire esențială cu cehovianismul democratic și cu scrierea arestată a lui Vasilij Grossman. Criticul Sorin Titel într-o dublă întâlnire: cu marele creator Cehov și cu adevărurile lumii postmoderne.

Concluzii

Studiul analizează modul în care prozatorul Sorin Titel ajunge la câteva dintre marile adevăruri ale lumii postmoderne – ironia, relativismul și refuzul reduționismului ideologic. La aceste idei ajunge Sorin Ti tel citindu-l profund pe Anton Pavlovici Cehov. De la acesta ajunge involuntar la moștenirea actuală a romanului *Viață și destin* a marelui scriitor sovietic Vasilij Grossman și a filozofului american al postmodernismului Richard Rorty. Dacă întâlnirea lui Sorin Titel cu Cehov a fost una voluntară, dorită cu ardoare, cealaltă întâlnire cu ceilalți doi autori este un involuntară deoarece aceștia pătrund în viața intelectuală românească după moartea prozatorului.

Bibliografie

1. Titel, S., *În căutarea lui Cehov*, Cartea românească, București, 1984.
2. Titel, S., *În căutarea lui Cehov*, Cartea românească, București, 1984.
3. Titel, S., *În căutarea lui Cehov*, Cartea românească, București, 1984.
4. Titel, S., *În căutarea lui Cehov*, Cartea românească, București, 1984.
5. Titel, S., *În căutarea lui Cehov*, Cartea românească, București, 1984.
6. *Dictionar al scriitorilor din Banat*, Timisoara, Editura Universității de Vest, 2005, 933 p, vezi art. *Sorin Titel*.
7. Besançon, A., *Originile intelectuale ale leninismului*, Humanitas, București, 1993.
8. Szahaj, A., *Postmodern Liberalism as a New Humanism*, Diogenes 2005; 52; 63
9. Grossman, V. S., *Viață și destin*; versiune rom.si note de Laurențiu Checicheș; postf.de Albert Kovacs; ed.îngr.de Mircea Aurel Buiciuc, Univers Fundația Culturală Română, București, 2000, p. 235.
10. Grossman, V. S., *Viață și destin*; versiune rom.si note de Laurențiu Checicheș; postf.de Albert Kovacs; ed.îngr.de Mircea Aurel Buiciuc, Univers Fundația Culturală Română, București, 2000, p. 236.